

Bouwkundige termen en begrippen

De van een asterisk * voorziene woorden worden elders in de lijst verklaard.

Aanzetsteen: Eerste steen links en rechts in een gemetselde boog. Evenals de sluitsteen* zijn de aanzetstenen op constructieve punten geplaatst. Ze worden vanwege hun zwaardere belasting, maar ook uit decoratief oogpunt, veelal in natuursteen uitgevoerd.

Achterhuis: Bedrijfsruimte van de boerderij waarin zich deel*, stallen, spoelhof e.d. bevinden.

Afdekljst: Lijst met hellend bovenvlak als afdekking van een muur, veelal bedoeld als bescherming tegen inwatering.

Afgeknot: Term die gebruikt wordt wanneer een dakpartij aan de bovenzijde is afgeplat, bijv. afgeknot schilddak*.

Afgewolfd: Term die gebruikt wordt wanneer een uiteinde van de nok* van een zadeldak* is afgeschuind, zie: wolfdak*.

Amsterdamse School: Decoratieve en expressieve bouwstijl waarbij gebruik wordt gemaakt van golvende baksteen, gebeeldhouwde ornamenten, parabool- en trapeziumvormen en details als siermetselwerk en laddervensters*. Bij landhuizen in deze bouwstijl zijn de daken merendeels van riet en plastisch gemodelleerd. Het functionele is ondergeschikt aan de vormgeving. Deze stijl beheerste vanaf ongeveer 1910 tot eind jaren twintig de architectuur (vooral woningbouw, scholen en bruggen) te Amsterdam en in mindere mate elders. Zie expressionisme*.

Ankerbalkgebint Gebint* met twee verticale stijlen en een horizontale balk, die ankerbalk heet. Tussen de stijlen en de balk is een schuine schoor* geplaatst (zie korbeel*).

Arbeiderswoning: Klein woonhuis gebouwd en bestemd voor arbeiders en ambachtlieden. Veelal in een woonblok of in een rijtje van woningen.

Arcade: Een reeks van bogen rustend op pijlers* of zuilen*. Op enige afstand van een muur en met een overdekking vormt de arcade een galerij*.

Architraaf: Het onderste dragende deel in een hoofdgestel*.

Art deco: Internationale decoratieve stijl (circa 1920-1935), waarbij vooral strakke, geometrische en op moderne technieken geïnspireerde vormen en motieven zijn toegepast.

Art nouveau: Internationale decoratieve stijl (circa 1895-1920), gericht op het vernieuwen van de vormtaal. Vaak met gebruik van moderne materialen en toepassing van golvende lijnen en grillige patronen. Veel motieven zijn gestileerde flora- en faunamotieven. De Duitse variant heet jugendstil en is strakker en geometrischer. Deze variant vond in Nederland veel navolging. In Nederland heet de stijl formeel Nieuwe Kunst, maar zelfs de naam die tegenstanders van de stijl eraan gaven is nog bekender: slaoliestijl.

As: Synoniem voor travee*.

Attiek: Borstwering* of verhoging boven de kroonlijst* van een gevel om het dak te verbergen.

Bakhuis: Een in oorsprong 18de-eeuws gebouwtype. Het bakhuis is een afzonderlijk gebouwtje op het erf van een boerderij en bevat een oven voor het bakken van brood.

Balklaag: Rij balken die een vloer of zolder dragen.

Balustrade: Hekwerk van balusters (speciaal vormgegeven spijlen) met een erop rustende balk of stenen richel.

Band: Horizontale versiering in natuursteen of baksteen, ter verlevendiging van de gevel.

Basement: De voet van een zuil*, pilaster* of pijler*.

Bel-etage: Eerste verdieping of hoofdetage, bij voorname huizen doorgaans gelegen boven een souterrain* en te bereiken via een monumentale trappartij. De kamers op de bel-etage zijn veelal hoger dan de vertrekken op de andere verdiepingen.

Berlagiaans: Op het werk van architect H.P. Berlage gebaseerd. Zie: rationalisme*.

Beuk: Bij kerk: de romp van een kerkgebouw; onderscheiden worden midden- of hoofdbeuk, zijbeuken en dwarsbeuk. Synoniem voor het woord beuk in relatie tot een kerkgebouw is schip*. De term beuk wordt ook gebezigd bij de ruimtelijke indeling van andere gebouwen. Een beuk is dan een door hoofdmuren begrensde ruimte die in de regel afzonderlijk overkapt is. Bij boerderij: ruimten tussen de gebintstijlen onderling en de muur, gezien in de lengterichting van de stal.

Blind: Houten vensterluik.

Blinde gevel: Gevel zonder openingen.

Blindnis: Uitsparing in de dikte van een muur, doorgaans in de vorm van een venster, die gevuld is met metselwerk. Eigenlijk een pleonasme, want een nis is altijd blind.

Blokbepleistering: Pleisterwerk voorzien van schijnvoegen. De blokbepleistering moet suggereren dat het pleisterwerk uit blokken natuursteen bestaat.

Blokvormig: kubusvormig, doorgaans gebruikt voor gebouw met vierkante plattegrond en twee bouwlagen; overeenkomstig bouwtype herenhuis*.

Boenhok, boenstoep: Eenvoudig bouwwerk, aan watergang en aan de zijde van de watergang open, (oorspronkelijk) voorzien van stoepen en (doorgaans) een waterfornuis voor schoonmaakwerkzaamheden.

Boezem: In het vertrek uitspringend, rookvangend gedeelte van een schoorsteen.

Boogfries: Reeks van uitgemetselde bogen, steunend op kraagstenen*, meestal ter versiering onder een kroonlijst* toegepast.

Boogveld: Het gedeelte bij een blinde boog dat ingesloten wordt door de binnenbegrenzing van de boog en de horizontale lijn tussen de aanzetten.

Boogvulling: Invulling van een boogveld*.

Bordes: Verhoogd platform met treden voor een ingang.

Borstwering: Het deel van de buitenmuren dat boven de zolder- of dakbalken uitsteekt. Ook: een tot borsthoogte opgetrokken muur of open hekwerk van een balkon, loggia* of dakterras.

Bossage: zie gebosseerd*.

Bouwhuis: 1. Bijgebouw aan weerszijden van het voorplein van een adellijk huis of buitenplaats, waarin werkplaatsen, stallen e.d. zijn ondergebracht. 2. Bij boerderij: vertrek waar het bouwen (maken) van boter en kaas plaats heeft.

Bouwnaad: Zichtbare scheiding in een muur. Een bouwnaad duidt op twee bouwfasen of -perioden.

Bovenlicht: Raam boven een deur of het bovenste raam van een venster.

Brandmuur: Scheidingsmuur om het overslaan van brand naar een ander gedeelte van het gebouw te voorkomen. Bij boerderij: scheidingsmuur tussen woon- en bedrijfsgebouwen.

Cannelures: De groeven op zuilen* en pilasters*.

Cartouche: Sierlijk omlijst vlak met opschrift, gevormd als ingesneden en omkrullend papier of leer.

Casement: Verdiept veld in metselwerk.

Chaletstijl: Term die wordt gebruikt voor gebouwen die aan de (Zwitserse) chaletbouw herinneren, door toepassing van overstekende kappen met veel houtsnijwerk, houten veranda's en vakwerk. Veel toegepast bij villa's en andere gebouwen in bosrijke omgeving (± 1870-1910).

Classicisme: Richting in de kunst die de modellen van de Griekse en Romeinse oudheid navolgt. In de architectuur betekent dit meestal de toepassing van de antieke orden. De orden zijn gebonden aan bepaalde verhoudingen en ornamenten, waarbij de zuil* het meest wezenlijke element van alle onderdelen vormt. In Nederland ontstond vanaf 1620 het classicisme (tot circa 1670), dat vanwege zijn geheel eigen invulling Hollands classicisme wordt genoemd. Deze stijl valt

grotendeels samen met de Barok in andere landen. De laatste dertig jaar van de 17de eeuw maakte de stijl een verandering door, die Strakke Stijl heet. Het Hollands classicisme kenmerkt zich door een stricte interpretatie van de klassieke architectuur. Symmetrie en juiste verhoudingen zijn bijzonder belangrijk. Beroemde voorbeelden zijn het paleis op de Dam en het Mauritshuis van Jacob van Campen. Ook de werken van Philips Vingboons behoren tot deze stijl.

Console: Uit de muur stekend geprofileerd stenen of houten deel dat dient ter ondersteuning van een balk, kroonlijst* of balkon, sinds de renaissance vaak in de vorm van een voluut*. Ook: kraagsteen.

Cope-ontginning: Een cope-landschap bestaat uit ontginningsblokken, die elk een (variabel) aantal hoeven omvatten. De standaard basiseenheid was de hoeve, die in beginsel een vaste lengtemaat en een standaard breedtemaat had. Het uiteindelijk resultaat was een grote mate van eenheid in de ruimtelijke ordening van het veengebied. Een cope behelsde de afspraken die gemaakt werden over de begrenzing van een hoeve, de rechten op de onderhavige grond en de daarop rustende verplichtingen. Doorgaans zijn de ontginningsblokken rechthoekig, maar er kan ook sprake zijn van vrije opstrek (geen vooraf vastgestelde, vaste maat voor de lengte van de kavels) en van een in vorm afwijkende restontginning.

Cordonlijst: Uitspringende horizontale, veelal geprofileerde lijst langs een gevel, teneinde door schaduwwerking de horizontale geleding van de gevel te onderstrepen.

Dagkant: Afgeschuinde of geprofileerde binnenkant van een venster, poort of boog, dwars of nagenoeg dwars op de muur staand. Zie negge*.

Dak(schild): Een dak is een afdekking van een gebouw, bestaande uit een kapconstructie met verscheidene dakvlakken (m.u.v. een plat dak), de zogenaamde dakschilden, waarop de dakbedekking is aangebracht.

Dakhuis: In het verlengde van de gevel door de daklijst heenbrekende opbouw, voorzien van een eigen dak waarvan de nok haaks staat op de nok van het hoofddak.

Dakkapel: Klein uitspringend venster dat het hellende dakvlak onderbreekt, aangebracht om licht en lucht onder de kap toe te laten.

Dakruiter: Torentje, meestal van hout, met een spits of koepel, dat op de nok van het dak lijkt te rijden.

Dakschild: Zie dak*.

Deel: Het middenstuk van het bedrijfsgedeelte (stal) van een boerderij.

Delftse School: Traditionalistische, sobere bouwstijl (ca. 1925-1955), ontstaan rondom de Delftse hoogleraar ir. M.J. Granpré Molière (1883-1972). Ook Traditionalisme genoemd. Inspiratiebronnen vormden de traditionele vaderlandse baksteenarchitectuur en, bij kerkbouw, de romaanse bouwkunst. Kenmerkend zijn het vrijwel uitsluitend gebruik van baksteen, hoge met pannen beklede daken tussen topgevels* en het gebruik van natuursteen op constructief belangrijke punten. De Delftse School heeft de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog in sterke mate beheerst. Het Traditionalisme kent ook een Zuid-Nederlandse variant: de Bossche School.

Diamantkop: Ornament dat aan een geslepen diamant doet denken en eruit ziet als de top van een vierzijdige piramide, veel voorkomend in de renaissance- en neorenaissancestijl*.

Diefijzers: Metalen tralie- of hekwerk, aangebracht in de kozijnen van keldervensters en ook wel op de begane grond of bij een deur. In oorsprong bedoeld ter voorkoming van inbraak.

Diephuis: staafvormig* woonhuis dat haaks met de noklijn (met de kopse gevel) op de straat georiënteerd staat.

Dorisch: De meest eenvoudige en robuuste van de drie klassieke Griekse zuilenorden. De meest eigene kenmerken van deze variant zijn de veelal gegroefde zuil* (cannelures) en het onversierde kapiteel*.

Dorpel: De horizontale delen van een deur- of raamkozijn*.

Draairaam: Raam dat draait op scharnieren of duimen*.

Drieklezoor: Baksteen waarvan een kwart van de lengte is afgeslagen en die vooral sinds de 18de eeuw bij gemetselde hoeken wordt toegepast, waar de stootvoegen van de strekse lagen moeten verspringen, zie klezoor*.

Drielichtvenster: Venster met drie ramen van ongelijke breedte, gevat in één kozijn.

Driepas: Gotisch geometrisch motief* van maaswerk* in venstertoppen, nissen, borstwering*, friezen* e.d., gevormd door drie elkaar rakende cirkels en een grote omgeschreven cirkel.

Duiker: Overwelfde doorgang van een waterloop onder een weg of een gebouw.

Duim: Ronde pen als draaipunt voor geheng van deuren of luiken.

Dwarshuis: staafvormig* woonhuis dat evenwijdig met de noklijn (met de langsgevel) op de straat georiënteerd staat.

Dwarshuisboerderij: Boerderij waarbij het woonhuisgedeelte dwars op het achterhuis van de boerderij is geplaatst. Beide delen zijn voorzien van een eigen dak. Wordt ook wel T-huisboerderij genoemd, vanwege de T-vormige plattegrond.

Eclecticisme: Bouwstijl (1840-1910) waarbij men de vormen van verschillende bouwstijlen combineert tot een nieuw geheel. Vanwege het toepassen van verschillende stijlkenmerken uit de rijke vormentaal van de bestaande bouwkunst werd het Griekse woord voor 'uitkiezen' (eclectere) voor deze bouwstijl gekozen. In het laatste kwart van de 19de eeuw beoogde men met de combinatie van verschillende stijlelementen vooral een schilderachtig effect te bereiken.

Empirevenster: Een hoog en smal zesruits of achtruits venstertype met verbrede middenstijl*. Het is geïnspireerd op het Franse draaivenster, maar wordt als schuifvenster uitgevoerd.

Engelenvenster: zie Serlianavenster*.

Engelse Landhuisstijl: Op Engelse landhuizen geïnspireerde romantische bouwstijl (circa 1900-1925), waarbij vaak rieten kappen en vensters met kleine roedenverdeling, en soms ook vakwerk worden toegepast. Grote, zelfstandig uitgebouwde schoorstenen zijn eveneens typerend.

Erker: Ronde, vierkante, of veelhoekige uitkragende uitbouw aan een gevel, die vaak uitsteekt of uitkraagt langs één of meer bouwlagen; kan gezien worden als een uitgebouwd venster.

Expressionisme: Internationale kunst- en architectuurstroming (circa 1910-1930), die in de bouwkunst heeft geleid tot een fantasierijke, plastische vormentaal en eigenzinnig materiaalgebruik. Soms in meer verstrakte vorm met veel aandacht voor functionele aspecten (zakelijk expressionisme, Nieuwe Haagse School) of met gebruik van in- en uitspringende blokvormen (kubisch expressionisme). Andere varianten zijn Amsterdamse School* en Larense en Bergense School. Bij de laatste staat de landelijke uitstraling en gebruik van inheemse bouwwijzen en rieten daken centraal.

Ezelsrug: Schuine afdekking van een muur voor een goede afwatering van de gevelvlakken.

Festoen: Ook: guirlande. Slinger van gehouwen of gesneden blad- of bloemmotieven. Ook andere motieven, gerelateerd aan de functie van een gebouw, komen voor, zoals muziekinstrumenten, zeevruchten etc.

Fries: In de klassieke bouwkunst een onderdeel van het hoofdgestel* tussen architraaf* en kroonlijst*. In ruimere zin: horizontale band met schilder- of beeldhouwwerk, metselmozaïek e.d., om een muurvlak aan de bovenzijde te begrenzen of om het in te delen.

Frijnen: Frijnslag, gefrijnd, bewerking van het oppervlak van natuursteen met fijne, evenwijdige slagen.

Fronton: Driehoekige of segmentvormige bekroning van een gevel, venster of ingang, naar klassieke trant.

Gebint: Het samenstel van een trek balk tussen twee muren met ondersteuning door korbelen*, muurstijlen* en sleutelstuk*.

Geblokt: Met blokvormige figuren versierd.

Gebosseerd: Ruw behakte blokken natuursteen; soms ook in de vorm van behakte banden over zuilen*, pilasters* e.d. Ook gebruikt voor de in baksteen uitgevoerde blokvormige* verdikkingen van hoeklisenen*. Het zelfstandig naamwoord is bossage. Het werkwoord is boucharderen.

Geheng: Smeedijzeren element waaraan een luik, raam of deur hangt.

Gekoppeld: Gelijksoortige bouwonderdelen, die als paar of in een grotere reeks aaneengeschakeld zijn toegepast, zoals bogen, zuilen* of vensters.

Gekornist: Synoniem voor gekornist is 'omgetrokken'. Term die gebezigd wordt wanneer een lijst de lijn of uitspringingen van risalerende* gevelonderdelen (pilasters* e.d.) volgt.

Geleding: Elementen van een gebouw die de indeling van wanden of gevels bepalen of accentueren zoals pilasters*, lisenen* en lijsten*.

Gepotdekseld: Gedeeltelijk over elkaar gespijkerde planken om inwatering tegen te gaan.

Gesneden: Voorzien van houtsnijwerk.

Gesmoord: zie smoren*.

Getoogd: Gebogen, bijvoorbeeld de bovenzijde van vensters.

Gooise landhuisstijl: Expressionistische stijl, zoals veelvuldig toegepast bij landhuizen* in het Gooi.

Gotiek: In het begin van de 12de eeuw in Frankrijk ontwikkelde bouwkunst, de opvolger van de romaanse bouwkunst. Zeer belangrijk is de nieuwe constructiemethode waarbij de massa van de overspanning d.m.v. ribben en zuilen wordt gedragen. De muur verloor hierdoor haar dragende functie en kon van grote ramen worden voorzien. Het meest typerende motief* is de spitsboog*. In Nederland gangbaar van 1230-1560.

Hallenhuis: Gebouw met een vrijstaande gebintconstructie die het huis in drie beuken verdeelt. Het hallenhuis was in Midden-Nederland het gangbare boerderijtype.

Halsgevel: Gevel waarvan het middendeel hoger is opgetrokken tot een rechthoekige top of hals, geflankeerd door gebeeldhouwde klauwstukken* en bekroond met een fronton*.

Hanenkam: Strek* waarvan de bovenzijde verspringend of boogvormig verloopt.

Herenhuis: Het herenhuis is te beschouwen als het basistype voor de vele buitenplaatsen die in de 18de en 19de eeuw zijn gebouwd. Kenmerkend is de blok- of kubusvormige hoofdvorm met een symmetrisch ingedeelde voorgevel en plattegrond. Het herenhuis bestaat in de regel uit een souterrain*, twee verdiepingen en een zolderetage onder een afgeplat schilddak*. In verschillende varianten is dit type woonhuis tot in de 20ste eeuw gebouwd. Door zijn statige uiterlijk was het herenhuis bij uitstek geschikt voor gebouwen met een representatieve functie, zoals een pastorie of gemeentehuis.

Hoekkeper: Houten balk die zich bevindt op de snijlijn van twee dakschilden*.

Hoekliseen: Een op de hoek aangebrachte liseen*.

Hollandse pan: Vanaf 1500 toegepast, gebakken en gegolfde dakpan (doorgaans rechtsdekkend). Gemaakt van roodbakkende klei. Na smoren* grijs of blauw. De Hollandse pan is inmiddels al vele keren aangepast voor een betere waterdichtheid: de verbeterde, en opnieuw verbeterde Hollandse pan. Het oorspronkelijke type wordt daarom ook vaak oud-Hollands genoemd.

Hoofdgestel: Breed, horizontaal lijstwerk met bepaalde verhoudingen. Een classicistische bekroning bestaande uit de onderdelen: kroonlijst*, fries* en architraaf*.

Hooiberg: Vrijstaande, open bergplaats voor hooi, waarbij het dak langs de palen (roeden) omhoog en omlaag gebracht kan worden.

Hijswerk: Het totaal aan onderdelen waarmee de kap van een hooiberg/kapberg omhoog en naar beneden wordt gebracht.

Imitatievoegen: De voegen in een pleisterlaag die zo is bewerkt, dat het lijkt alsof de muur uit blokken natuursteen is opgebouwd. Vaak toegepast in lisenen*.

Ingesnoerd: Term voor het verkleinen van het grondvlak van een torenspits, waardoor het dak een knik naar binnen vertoont.

Ionisch: Een variant van de Griekse classicistische bouwstijl afkomstig van de Ionische eilanden. Het meest eigene kenmerk van deze variant is de versiering van de kapitelen* met twee grote voluten* aan iedere zijde.

Jugendstil: zie art nouveau.

Kalf: Horizontale dwarsregel tussen een deur en haar bovenlicht; bij een kruiskozijn* of schuifkozijn tussen beneden- en bovenraam.

Kapberg: Vrijstaande, open bergplaats voor hooi, waarbij het dak langs de palen (roeden) omhoog en omlaag gebracht kan worden.

Kapiteel: Bekroning van een zuil*, pilaster* of pijler*, veelal voorzien van beeldhouwwerk volgens de klassieke orde (Toscaans*, Dorisch*, Ionisch*, Corinthisch, composiet), de romaanse stijl (teerlingkapitelen) of de gotische stijl (bladkapitelen).

Keperboog: Boog of overwelling met rechte, schuin tegen elkaar geplaatste zijden, gelijk een driehoek.

Kinderbinten: Bij een balklaag* de kleinere balken die op regelmatige afstand dwars op de moerbinten (of moerbalken) zijn ingelaten.

Klomp: Aan- of opgespijkerde lat, klos* of blok, in verschillende vormen en toepassing, maar steeds dienend tot ondersteuning of versteviging.

Klauwstuk: Uit- en ingezwenkt zij- of vleugelstuk*, gewoonlijk paarsgewijs ter weerszijden van de hals van een gevel of een dakkapel*.

Klezoor: Gedeelte van een baksteen, die op een kwart van de lengte dwars is doorgeslagen, en werd gebruikt om aan het begin van een laag metselwerk te bewerkstelligen dat de stootvoegen van de opeenvolgende lagen niet boven elkaar kwamen. In de 18de eeuw in onbruik geraakt.

Kloostermop: Een groot formaat baksteen, met in oorsprong afmetingen van 35 x 17 x 9 à 10 cm.

Kloostervenster: Venstertype waarbij twee ramen van ongeveer gelijke grootte boven elkaar in één kozijn zijn gevat. Bij het oorspronkelijke kloostervenster is het bovenste raam voorzien van glas en het onderste van een luik.

Klos: Uit de muur stekend houten of gemetseld blokje ter ondersteuning van uitstekende onderdelen van een gebouw, zoals de dakgoot e.d. Klossen zijn eenvoudige consoles*.

Kolom: Zuil* of pilaar*, meestal in gebruik als stenen, houten of metalen steunpunten die buiten de proporties van de klassieke orden (bouwstijlen) vallen.

Koningsstijl: Makelaar*, middenstijl*.

Kop: In het algemeen een smalle kant of zijde van een rechthoekige vorm. Wordt meestal gebruikt als verwijzing naar de smalste kant van een baksteen.

Korbeel: Kromme of rechte schoor*.

Korfboog: Boog met een op een halve liggende ellips gelijkende overspanning.

Kozijn: Omlijsting van steen, hout of ijzer, bestaande uit een onder- of bovendorpel en twee of meer stijlen, om een ingang of lichtopening te omlijsten en er een raam, deur of luik in te bevestigen.

Kraagsteen: Uit de muur stekende steen die het begin (geboorte) van een boog draagt of, gelijk een console*, een balk ondersteunt.

Kroonlijst: Horizontale uitspringende en meestal geprofileerde band, die de bekroning vormt van een muur onder het dak of boven een ander belangrijk bouwonderdeel zoals vensters*, portiek*, dakkapel* enzovoort. In oorsprong de bovenste uitspringende lijst van een hoofdgestel*, een element uit de Griekse bouwkunst.

Kruisgewelf: Gewelf dat is ontstaan door het doorkruisen van twee halve cilindervlakken (twee tongewelven*). Daardoor vormen zich boven een vierhoekige plattegrond snijdinglijnen die elkaar in het middelpunt ontmoeten.

Kruiskoosijn/kruisvenster: Een kozijn* dat door een middenstijl* en een tussendorpel in vieren gedeeld is. De twee onderste ramen zijn veelal draaibaar en voorzien van luiken.

Krukhuisboerderij: Boerderij van het type hallenhuis* met een dwarsgeplaatst woonhuis, zodat een L-vormige plattegrond ontstaat. De zogenoemde kruk is vaak later aan een langhuisboerderij gebouwd ter vergroting van kelder en opkamer.

Kunststeen: Alle kunstmatig verkregen steenachtige materialen, zoals baksteen, terracotta, kalkzandsteen, betonsteen en kunstzandsteen. Meestal gebruikt om beton- of cementsteen aan te duiden.

Lambrisering: Wandbetimmering, meestal bestaande uit paneelwerk, aangebracht tegen het onderste gedeelte van een muur.

Landhuis: Royaal opgezet woonhuis, in de regel vrijstaand of twee onder één kap gebouwd. Vertoont qua bouwstijl invloeden van stromingen zoals de Amsterdamse School*, de Delftse School* en het Nieuwe Bouwen.

Langhuisboerderij: Boerderij waarbij het woonhuis en het achterhuis onder één dak in elkaars verlengde liggen. De hoofdvorm is staafvormig*.

Lantaarn: 1. Min of meer open bekroning op een grote koepel, meestal met een koepeldakje gedekt. 2. Bovenste, opengewerkte geleding van een toren, vaak achtkant.

Latei: Draagbalk boven gevelopeningen.

Lessenaarsdak: Dak voorzien van slechts één hellend dakvlak of dakschild.

Levensboom: In het bovenlicht van deur of venster aangebracht gietijzeren ornament, meestal uit de 19de eeuw daterend. De vorm is een naar boven aan twee zijden uitwaaierend takkenstelsel.

Liggend: Term voor een rechthoekige vorm waarvan de langste zijden horizontaal zijn gesitueerd.

Lijstgevel: Gevel die wordt beëindigd door een over de gehele breedte doorgaande kroonlijst.*

Liseen: Verticale, enigszins uit de muur vooruitspringende banden, met een decoratieve geleedende functie.

Lodewijkstijlen: Verzamelnaam voor de Franse Lodewijk XIV-, XV- en XVI-stijlen, die de Nederlandse architectuur in de 18de eeuw beheersen. De stijl was ontstaan aan het Franse hof van Lodewijk XIV, die rond 1668 opdracht gaf tot de bouw van Versailles. De Lodewijk XIV-stijl werd in Nederland geïntroduceerd door Daniel Marot*. De stijlen maken gebruik van een klassieke opbouw en voorzien deze van een in de loop van de tijd duidelijk veranderend ornament. De verschillen in versieringsmotieven komen met name tot uiting in de interieur- en meubelkunst. De Lodewijk XIV-stijl is wat zwaar en symmetrisch, maar kent al wel de typerende decoratieve motieven. De Lodewijk XV-stijl wordt ook rococo genoemd en is herkenbaar door zijn zwierige, asymmetrische rocaillemotieven*. De elegante, symmetrische Lodewijk XVI-stijl gaat over in Empire.

Loggia: Inpandig balkon.

Lucarne: Groot stenen dakvenster.

Luifel: Een plat uitgebouwd afdak, veelal tegen een gevel boven een deur geplaatst.

Maaiveld: bovenkant van een terrein, grensvlak tussen grond en lucht.

Maasdak, -dekking: Leibedekking van rechthoekige leien in horizontale dekking.

Maaswerk: Synoniem voor tracering*.

Makelaar: Verticale balk, in oorsprong constructief onderdeel van het dak ter ondersteuning van de nok*. Vanaf de 19de eeuw als decoratief element toegepast ter accentuering van de nok aan de voorgevel. Vaak in combinatie met een ligger (ondersteunende balk). Veel voorkomend bij chaletbouw en boerderijen.

Mansardedak: Dakvorm waarbij het onderste deel van het zadeldak* of schilddak* steiler is dan het bovenste deel, waardoor een geknikte vorm ontstaat. De naam is afgeleid van de naam van de 17de-eeuwse Franse architect Mansard. Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw veelvuldig toegepast bij kleine woningen ter verkrijging van een grotere zolderverdieping.

Marot: Daniel Marot, was een hugenoot, die in 1685 naar Nederland kwam. Hij kwam in 1686 in dienst van koning-stadhouder Willem III en was onder meer betrokken bij Paleis 't Loo in Apeldoorn en de Trêveszaal aan het Haagse Binnenhof. Hij gaf begin 18de eeuw een boek uit met ontwerpen, dat een belangrijke rol speelde in de verspreiding van de stijl.

Meandermuur: Fruitmuur, in de vorm van een meander.

Metope: vlak tussen trigiefen* in een fries van een Dorisch* hoofdgestel*.

Metselmozaïek: Meestal veelkleurig siermetselwerk gelijkend op mozaïek, vooral aan het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw toegepast als decoratie van boogvelden.

Mezzanino: Lage, halve of tussenverdieping, voorzien van kleine liggende rechthoekige, ovale of vierkante vensterlichten, meestal direct onder de daklijn.

Middenstijl: Verticaal deel in het midden van een kozijn, waartegen de twee helften van een venster of deur sluiten.

Motief: Vorm, figuur die op regelmatige wijze herhaald wordt of veelvuldig wordt toegepast bij verschillende gebouwen.

Muizentandlijst: Bakstenen lijst bestaande uit een laag koppen, die onder een uitkraging om en om uitgemetseld zijn of onder een hoek van 45 graden uitsteken, zodat een reeks van spitse tanden ontstaat.

Muuranker: Smeedijzeren staaf om balken en stijlen aan muren te bevestigen en deze tegen uitwijken te vrijwaren. Een muuranker bestaat uit een zogenaamde strop en een schieter. De horizontaal geplaatste strop is voorzien van een oog, waardoor de verticale schieter kan worden gestoken. De schieter drukt dan tegen het muurwerk en verdeelt de trekkrachten over de muur. Een muuranker kan recht, S-, X- of Y-vormig, maar ook rijk bewerkt zijn. Ook jaartalankers komen voor.

Muurdam: Smal gedeelte van een muur tussen twee gevelopeningen.

Muurstijl: Houten stijl in of tegen de muur ter ondersteuning van een horizontale balk.

Neg/negge: Dagkant* (zijkant) van een deur of een venster. Neggenblok: (natuurstenen) blok ter verlevendiging van de neggen.

Neoclassicisme: Een architectuurstroming van 1800 tot 1880. De hernieuwde interesse in de kunst van de klassieke oudheid was het gevolg van belangrijke archeologische opgravingen en studies in die periode. Kenmerkend is de toepassing van classicistische elementen als frontons*, kroonlijsten*, zuilen*, pilasters* e.d.

Neogotiek: Met deze architectuurstijl wilde men de gotische bouwkunst doen herleven. Er zijn twee fasen te onderscheiden:

#- Sinds circa 1740 als begeleidend verschijnsel van de romantische beweging, met name in Engeland. De Nederlandse variant hierop werd door koning Willem II rond het midden van de 19de eeuw geïntroduceerd. Deze neogotiek wordt stukadoorsgotiek of Willem II-gotiek genoemd.

#- Begin 19de eeuw voortkomend uit de liefde voor het (door het Middeleeuwse gildewezen bevorderde) ambacht, echtheid van materiaal en de eerlijkheid in constructie. In Nederland gangbaar van 1830-1910. Hier zijn vooral de neogotische kerken bekend, die in de tweede helft van de 19de eeuw na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie zijn gebouwd. Bekende architecten die bouwden in de neogotische stijl zijn P.J.H. Cuypers, E.J. Margry en A. Tepe.

Neorenaissancestijl: Neostijl (van 1875-1915) die in ons land de profane architectuur en onder andere de protestantse kerkelijke bouwkunst in het laatste kwart van de 19de eeuw beheerste. Vooral geïnspireerd op de Vlaamse en Noord-Nederlandse renaissance van het eind van de 16de eeuw/begin 17de eeuw, met als doel de eigen stijl van ons land te laten herleven. Karakteristieke elementen zijn: wandgeleding van

pilasters*, hardstenen banden*, lijsten en ornamenten, ontlastingsbogen* met gekleurd siermetselwerk, trapgevels* en sierankers*.

Nieuw Historiserende stijl: Als reactie op de nieuwe tendenzen in de architectuur werd van 1905 tot 1925 ook weer teruggesproken op oude tradities en vormtalen. Hierbij werden moderne constructies niet geschuwd. Ook wel heroriëntatie genoemd. Het is een internationale stroming, die aan allerlei historische stijlmotieven ontleend is.

Nok: Horizontale snijlijn van twee dakvlakken, opperste rand van een dak.

Oeil de boeuf: (Frans: koeienoog) Klein rond, ovaal of achthoekig licht.

Ontginningsblok: Een door weteringen en kaden omgrensd gebied met een eigen waterhuishouding, verkaveld in door scheisloten gemarkeerde strookvormige, agrarische bedrijfseenheden (zie cope-ontginning*).

Ontlastingsboog: Boog gemetseld in een muur boven een raam- of deuropening om het erbovenliggende metselwerk te dragen.

Opkamer: Hoger dan andere kamers op dezelfde verdieping gelegen kamer. Meestal is deze hogere ligging veroorzaakt door een onderliggende, half verzonken kelder.

Oplichten: Het gedeeltelijk hoger plaatsen van een dak ten behoeve van een dakkapel*, venster of deur.

Oranjerie: Bouwwerk of kas, bij voorkeur met vensters op het zuiden, waarin 's winters niet-winterharde gewassen worden bewaard. Oranjerieën treft men vaak op grote buitenplaatsen aan.

Overkraging: Overstekende, gemetselde steenlagen om een muurverzwaring of uitspringend bouwdeel te ondersteunen.

Overstek: 1. Bouwdeel dat vooruitsteekt ten opzichte van het eronder gelegen deel.

2. Over de muur heen stekend gedeelte van het dak.

Palissade: Omheining van in de grond geslagen palen of staken, ter verdediging of beschutting. Vaak stonden er twee of meer palissaden achter elkaar.

Palladiaans venster: Zie Serlianavenster*.

Palladiostijl/Palladiaans: Classicistische bouwtrant*, gebruik makend van de kolossale orde zoals die door Andrea Palladio (1508-1580) is toegepast.

Paneel: Rechthoekig vlak, gevat in een omlijsting, toegepast in deur of luik. Als decoratief motief ook toegepast in een fries* of een liseen*.

Parterre: 1. Vlak stuk grond, beplant met bloemen en gras, lage buxusplanten of struiken, in geometrische patronen of perken. 2. Begane grond, gelijkvloers van een huis.

Paviljoen: Vooruitspringend gedeelte van een groot gebouw dat meestal afzonderlijk is overkapt.

Peerkraalprofiel: Profiel met twee diep ingesneden holten waartussen een peervormig gedeelte uitspringt. Gotisch motief. Veel toegepast bij sleutelstukken*, gewelven, pijlers* en neggen*.

Penant: Muurdam* of vensterdam.

Persienne: Vensterluik met in een raamwerk horizontale, schuin neergeklapte latten. De latten zijn, in tegenstelling tot een moderne jaloezie, niet beweegbaar.

Piëdestal: Synoniem voor postament*.

Pijler, pilaar: Vrijstaande drager van een boog, hoofdgestel*, gewelf of balk.

Pilaster: Vierkante halfzuil, evenals een klassieke zuil voorzien van een basement* en een kapiteel*. Vooral in de gevelarchitectuur van de renaissance en barok toegepast, vaak op de hoeken van een gebouw.

Pinakel: Uit de gotische bouwkunst afkomstig verticaal decoratief ornament, boven en naast vensters en portalen*, op steunberen* (ter verzwaring) en borstweringen*.

Piron: Meestal bolvormig, op een voet staand ornament op de nok.

Plint: Lage lijst onderlangs een muur of wand, zowel binnen als buiten toegepast, vaak uitgevoerd in (geteerd) pleisterwerk.

Portaal: Onmiddellijk aan een ingang grenzende ruimte, waardoor men een gebouw binnentreedt.

Portiek: Vaak ingebouwde, aan de straatzijde geheel open ruimte, waarin zich de ingang van een gebouw bevindt. Van portico: zuilenhof, door zuilen gedragen voorhal.

Postament: Voetstuk.

Prieeel: Een open, veelal in hout opgetrokken en met planten begroeide zitplaats of klein huisje in tuin of park.

Profiellijst: Lijst waarvan de dwarsdoorsnede een bewerkte vorm te zien geeft, bijvoorbeeld hol, bol, kraal (iets meer dan half rond), kwartrond enz.

Profilieren: Een profiel, geleding* aanbrenge.

Puntgevel: Gevel eindigend met een driehoekig bovendeel, overeenkomend met de vorm van het aansluitende zadeldak*.

Raam: Het vaste of beweegbare raamwerk binnen een kozijn dat het glas omvat. Zie ook venster*.

Rationalisme: Een naar vernieuwing en rationele vormtaal strevende bouwtrant (circa 1900-1920), waarbij het dragende karakter van muren, bogen en pijlers wordt benadrukt, vaak met gebruik van schoon metselwerk en contrasterende blokken en banden*. Architect H.P. Berlage, die de beurs in Amsterdam bouwde, was de voorman van deze stroming.

Redoute: Algemene benaming voor een eenvoudig, gesloten defensief veldwerk met aarden wal, al of niet voorzien van een natte of droge gracht.

Renaissancestijl: In Italië in de 15de eeuw ontstaan. In Nederland ruim een eeuw later geïntroduceerd. In eerste instantie werd in Nederland door Italiaanse architecten en kunstenaars of naar voorbeeld van hun werk gebouwd. De stijl heeft in de periode 1565-1630 in Nederland een geheel eigen ontwikkeling doorgemaakt, die Hollandse renaissance genoemd wordt. Deze periode valt samen met het maniërisme: de officiële naam voor deze bouwtijd. De Hollandse renaissancestijl is een combinatie van de traditionele baksteenbouw en details, die op de architectuur van de klassieke oudheid zijn geïnspireerd. Bekende bouwmeesters waren Lieven de Key (Haarlem) en Hendrick de Keyser (Amsterdam).

Rijndak, -dekking: Leibedekking van schubvormige leien, die in enkele dekking in schuin oplopende rijen gelegd worden, zoals in Duitsland gebruikelijk.

Risaleren: Het vooruitspringen van een gevelvlak.

Risaliet: Midden- of hoekrisaliet. Vooruitspringende gevelpartij die over de gehele hoogte doorloopt. In een middenrisaliet bevindt zich veelal de ingangspartij.

Rocaille: Aan rotsvormen ontleend siermotief, waaraan het rococo zijn naam ontleent.

Roede: 1. Dunne houten of stalen lat in een raam. 2. De stijlen waarlangs de kap van een hooiberg op en neer kan worden bewogen.

Roedenverdeling: Bij een raam de verschillende kleine ruitjes die binnen één raamwerk op hun plaats worden gehouden met behulp van houten latten of roeden.

Roef: 1. Brede, opstaande strook in een met metaalplaten afgedekt dak, aangebracht over de naad tussen twee platen. 2. Driehoekige gemetselde muur- of steunbeerafdekking.

Rollaag: Reeks van gemetselde stenen op hun kant als afdekking van gevels, muren of vensteropeningen.

Rolwerk: Ornament uit de renaissance met een omkrullende rand; wordt toegepast als decoratie van gevels en als omlijsting van o.a. cartouches*.

Romaans: Van 950 tot 1250. Architectuur met een sterk gesloten karakter, strakke bouwvolumes en kleine gevelopeningen. Ingetogen stijl met rondboogmotieven, lisenen* en rondboogfriezen. Ook als neostijl in de 19de eeuw toegepast.

Rooilijn: Lijn die de grens aangeeft van de openbare weg, richtlijn waarlangs gebouwd wordt.

Rozet: Om een middelpunt in een regelmatige vorm gerangschikte tracering, als bladeren van een bloem.

Rustica: Ruw gehakt natuursteen of grof pleisterwerk ter accentuering van bepaalde delen van de gevel, als plint*, voetstuk, omlijsting en banden. Rustica werd ook toegepast om een robuuste indruk te geven, daar het materiaal onbewerkt lijkt.

Samengesteld: Uit verschillende bestanddelen gevormd, bijv. één groot raam gevormd d.m.v. een aantal samengevoegde kleine ramen.

Schacht: Opgaand deel van een zuil*, pilaster* e.d. tussen basement* en kapiteel*.

Schans: Versterking in het veld opgeworpen, verschansing.

Schenkelspant: Kapspant met gebogen (spitsboogvormige) spanten*. Ook: Philibertspant, ontwikkeld door de 16de-eeuwse Franse architect Philibert Delorme.

Schepradmolen: Een molen waarbij het molenwerktuig het scheprad in beweging brengt. Met de schoepen van het rad wordt het water naar een ander niveau geschept.

Schieter: Zie muuranker*.

Schilddak: Dak met twee driehoekige schilden aan de smalle zijden en twee trapeziumvormige aan de lange zijden.

Schoor: Stut, steunende paal, meestal in schuine stand. Een schoor brengt een zijdelings verband tot stand.

Schoren: Met een schoor* steunen.

Schouderstuk: Hier gebruikt voor de uitgemetselde muurvlakken aan de voet van de schuine zijden van een puntgevel, ook oren* genoemd.

Schouw: Stookplaats inclusief boezem* en bekleding daarvan (schoorsteenmantel).

Schuifvenster: Het geheel van kozijn*, raam en ruiten, waarbij het boven- en benedendeel van het raam verticaal langs elkaar kunnen schuiven. Dit type venster is aan het einde van de 17de eeuw ontwikkeld. In de 18de eeuw hadden zowel het onder- als het bovenraam een roedenverdeling. In de 19de eeuw werd het aantal ruiten verminderd tot zes of acht en werd het bovenste deel van het raam vastgezet, zodat alleen het onderste, grootste deel met vier ruiten verschoven kon worden. Aan het einde van de 19de eeuw verdween het zesruits schuifvenster en maakte men schuiframen met een tussenstijl (T-venster). In de 20ste eeuw verdween ook deze tussenstijl (H-venster) en werd het bovenraam veelal voorzien van glas-in-lood.

Segmentboog: Ontlastingsboog* met een uitsnede van minder dan een halve cirkel.

Serlianavenster: Decoratief driedelig topvenster waarvan in de regel het middelste venster hoger en/of groter is. Laat 19de-eeuws. Er is een grote variatie aan afsluitingen van de vensters: rondboogvormig en keperboogvormig zijn het meest toegepast. Ook: Engelenvenster. Verwijst naar een typisch motief van de Italiaanse architect S. Serlio.

Serre: (Frans: broeikas) Voornamelijk uit glas (gevat in ijzer of hout) bestaande uitbouw aan een woonhuis, die via deuren in directe verbinding met de tuin staat; voornamelijk vanaf de 19de eeuw.

Sieranker: Met motieven zoals bloemen, spiralen, drakenkoppen e.d. bewerkt muuranker*.

Sleutelstuk: Langwerpig plat stuk hout tegen de onderzijde van een balkeinde. Vaak is een sleutelstuk versierd met een profiel. Deze ornamentering was modegevoelig en is derhalve een goede indicatie van de bouwperiode.

Sluitsteen: De middelste steen van een gemetselde boog, die als laatste afsluiting geplaatst wordt. Evenals aanzetstenen* is de sluitsteen vaak in natuursteen uitgevoerd.

Smoren, gesmoord: Wanneer de oven aan het einde van het bakproces wordt afgesloten, ontstaan door de rookontwikkeling (reduceren van zuurstof) grijze pannen. Dit proces heet smoren, en de pannen worden 'gesmoorde' of blauwe pannen genoemd.

Snijraam: Van (rijk) houtsnijwerk voorzien bovenlicht boven een deur.

Souterrain: Onderhuis, benedenverdieping die gedeeltelijk lager dan de begane grond ligt, maar niet zo diep als een kelder, en daarom behalve als bergplaats ook voor bewoning bruikbaar is.

Spaarveld: Ondiepe nis in het metselwerk.

Spant: Driehoekige opbouw van balken, bestaande uit de horizontale van muur tot muur lopende kap- of trek balk, ook wel zolderbalk genoemd, en twee schuin tegen elkaar geplaatste kap- of spantbenen.

Speklaag: Band van natuursteen als afwisseling in het metselwerk van baksteen.

Spiltrap: Wenteltrap waarvan de treden aan het einde in een spil opgesloten zijn en aan het andere einde in een ronde omvattingmuur of in een buitenboom die zich naar boven wentelt.

Spitsboog: Wordt gevormd door twee elkaar snijdende bogen met een gelijke straal. Is veelvuldig toegepast in gotische en neogotische kerkelijke bouwkunst.

Sporen- of sparrenkap: Kap bestaande uit dunne ongeschaafde stammen, rustend op horizontale balken of gordingen, waarop de dakbedekking is aangebracht.

Staafvormig: rechthoekige staafvorm. Doorgaans gebruikt voor gebouwen met een (langgerekte) rechthoekige plattegrond, zoals langhuisboerderijen* en diep*- of dwarshuizen*.

Stalvenster: Halfronde of afgeronde venster met ijzeren raam.

Steekkap: Kap die insnijdt op een grotere kap. Een steekkap is meestal toegepast om meer lichtinval te krijgen en om grote delen van de hoofdkap minder laag te laten neerkomen.

Steunbeer: Verticale gemetselde muurverzwaring om zijwaartse druk van de kap en eventuele gewelven op te vangen.

Stijl: Loodrechte stut of rechtstandig onderdeel van een deur, kozijn* of gebint*.

Stolpraam: Dubbele ramen die op elkaar aansluiten door middel van een uitgeholde lijst op het ene raam waarin een bolle lijst van het andere raam wordt opgesloten.

Strek: 1. Verticale bovenafsluiting van een venster of deur om de druk van het muurwerk erboven op te vangen. De stenen zijn vaak enigszins straalsgewijs geplaatst en hebben zo evenzeer een decoratieve functie als een constructieve functie. Wanneer een strek aan de bovenzijde getript is, wordt hij ook hanenkam* genoemd. 2. Daarnaast wordt de term strek ook gebruikt als aanduiding voor de lange smalle zijde van een baksteen.

T-huisboerderij: Boerderij van het hallenhuis*type, waarbij het woonhuisgedeelte (voorhuis) dwars op het achterhuis* is geplaatst. Beide delen zijn voorzien van een eigen dak. Ook dwarshuisboerderij genoemd.

T-venster: Schuifvenster* waarvan het onderste deel van een middenstijl* is voorzien. Deze stijl en de dwarsregel vormen de letter T.

Tandlijst: Lijst van blokjes. In metselwerk gevormd door om en om uitspringende koppen*. Als de koppen onder een hoek van 45 graden geplaatst zijn wordt de term muizentandlijst* gebruikt.

Telmerk: Gesneden of gehakt merk op onderdelen van een houtconstructie, die samen een gebint* vormen.

Tentdak: Dak met vier of meer gelijkbenige driehoekige schilden, die samenkomen in één punt.

Terrazzo: Bekleding van vloeren, wanden, kuipen en aanrechten met veelkleurige (marmer)stukjes, gebed in een cementmortel. Na verharding glanzend geschuurd. Techniek afkomstig uit Italië. Ook bekend als terrazzo granito.

Timpaan: Het in een fronton* besloten veld*.

Tongewelf: Gewelf waarvan de dwarsdoorsnede een halfronde cirkel of spitsboog is. Het gewelf ontstaat door de boogvorm in één richting vele malen te herhalen, zodat de kruin van het gewelf uit één rechte lijn bestaat.

Topgevel: Gevel met een in een punt uitlopend geveldeel. Een topgevel staat meestal aan de korte zijde van een gebouw of vormt de hoofdgevel van een risaliet*.

Topgeveldecoratie: Veelal in hout uitgevoerde versiering in de top van de gevel, variërend van een eenvoudig beschot tot een rijk uitgevoerd, opengewerkt houtsnij-, draai- en zaagwerk.

Toscaanse orde, zuil: Een door de Romeinen vereenvoudigde versie van de Dorische* orde. De Toscaanse orde kenmerkt zich door de gladde ongecanneleerde (zie cannelure) zuil*.

Tracering: In baksteen, natuursteen of soms in hout uitgevoerde decoratieve vulling, in het bijzonder in de koppen van gotische vensters, nissen en muurvlakken.

Trapgevel: Gevel waarvan de top zich trapsgewijs versmalt.

Trasraam: De onderste acht à tien lagen van het metselwerk, opgetrokken in veelal harde baksteen met harde specie om het optrekken van vocht tegen te gaan.

Travee: Begrip bij de vlakverdeling van gevels. De afstand tussen twee opeenvolgende steunpunten in de lengterichting van een gebouw of bouwonderdeel, vaak met een deur of venster. Ook als of vensteras genoemd.

Trekbal: Balk die de zijdelingse trekkrachten opvangt aan de voet van een kapconstructie.

Triglif: Versiering bestaande uit verticale elementen in een fries* van een Dorisch* hoofdgestel*.

Tudorstijl: Architectuurstijl in Engeland ten tijde van de Tudors, in het bijzonder ten tijde van Hendrik VIII (1509 tot 1547). Overgangsstijl aan het einde van de gotiek met elementen uit de Italiaanse renaissancestijl. Ook als neostijl in de 19de eeuw.

Tuiles du Nordpan: Machinaal vervaardigde vlakke dakpan met rechts aan de zijkant een bolle rand die over de aangrenzende pan komt te liggen. Herkenbaar door de twee segmentboogvormige 'nopjes' aan de bovenzijde.

Tuitgevel: Puntgevel*, vaak met links- en rechtsonder een klein horizontaal gedeelte (schouderstukken*) en aan de bovenzijde eindigend in een smalle, rechthoekige tuit.

Uitkragen: 1. Geleidelijk overstekend uitmetselen van steenlagen. 2. Uitsteken.

Uitmetselen: Ten opzichte van het eronder gelegen vooruitspringend metselen.

Vechtformaat: B Alle productiegebieden van baksteen hadden eigen formaten en benamingen voor hun bakstenen. Het Vechtformaat is wat dunner dan het meest gebruikelijke Waalformaat.

Veld: Uitspringend of uitgespaard vlak t.o.v. de omlijsting.

Venster: Lichtopening in een muur. Zie ook raam*. Ook benaming voor de opening in combinatie met de invulling van de opening, zoals in schuifvenster* en Serlianavenster*.

Veranda: Open of met glas gesloten uitbouw aan een woonhuis.

Verblendsteen: Gladde baksteen.

Verjonging: 1. Term die gebezigd wordt wanneer hoger gelegen volumes van een bouwwerk versmallen. 2. Het naar boven toe iets dunner worden van zuilen.

Versnijding: Versmalling van opgaand metselwerk met sprongen.

Viering: Kruising van schip en dwarsbeuk van een kruiskerk.

Villa: Oorspronkelijk een buitenverblijf van een aanzienlijke Romein, in de Middeleeuwen in Nederland ook de woning van een notabele. Thans de aanduiding voor een vrijstaande, aanzienlijke woning. De stadsvilla is ontwikkeld in de tweede helft van de 19de eeuw toen het voor een grotere groep stedelingen financieel mogelijk werd huizen te laten bouwen te midden van veel groen. De inspiratiebron voor deze villa was de Middeleeuwse bouwtraditie van vakwerkhuisen. De nadruk lag op een onregelmatig gevormde dakpartij en een asymmetrische gevelopbouw.

Karakteristiek zijn het siermetselwerk, de houten topgeveldecoratie*, de gedeeltelijke bepleistering van de gevels of het siermetselwerk in gekleurde baksteen of natuursteen op constructieve punten.

Vlechtingen: Wigvormige, gemetselde inzetstukken toegepast bij puntgevels* als versteviging van het metselwerk langs de schuine zijanten, meestal vier tot acht lagen breed.

Vleugel deur: Dubbele deur waarvan de helften met een naald aan elkaar sluiten, dus zonder middenstijl*.

Vleugelstuk: Een houten of stenen klauw die ter verfraaiing, gewoonlijk paarsgewijs, aan weerskanten van een geveltop of dakkapel* is geplaatst. Zie klauwstuk*.

Voeg: Naad tussen de stenen van muur- en metselwerk. De horizontale voeg heet lintvoeg, de verticale stootvoeg.

Voet: Basement* of plint* van een muur of het onderste deel van een dak, geleding etc.

Voluut: Spiraal- of krulvormige versiering van Ionische* of Corinthische kapitelen*; ook toegepast als krul voor klauw*- of vleugelstukken* van gevels, deuren of vensteromlijstingen.

Voorhuis: Voorste gedeelte van een boerderij waarin gewoond wordt.

Voorsprong: Uitspringend gedeelte van een gebouw of een muur.

Wagenschuur: Bijgebouw bij een boerderij voor opslag van machines en wagens, doorgaans gecombineerd met berging, jongveestal en/of paardenstal en ook voorkomend in combinatie met een zomerhuis*.

Wang: Decoratieve zijkant van een dakkapel*, ook wel klauwstuk* genoemd.

Waterlijst: Lijst met hellend bovenvlak, waarlangs regen afvloeit. Een waterlijst is van onderen voorzien van een holte (waterhol) om het regenwater vrij van de muur te laten afdruipen.

Wenkbrauw: Enigszins uitkragende, gemetselde of gepleisterde decoratieve band aan de bovenzijde van een venster of deur.

Wurf: Terrein waarop werkzaamheden plaatsvinden. Hier gebruikt voor de aanduiding van het agrarische erf, de weg waarlangs de agrarische bedrijfsgebouwen zich bevinden en het transport plaatsvindt. Doorgaans met halfverharding in grind en achter soms met klinkers bestraat.

Werkkeuken: Werkruimte achter de brandmuur van een boerderij, uitgerust met onderdelen zoals spoelbakken, waterpomp en/of waterfornuis en doorgaans in gebruik bij de zuivelbereiding.

Windveer: Plank aan weerskanten van een rieten of pannendak ter afdekking van de voorrand, veelal voorzien van decoratief houtsnij- of zaagwerk.

Wolfdak: Dak met afgeschuinde kanten (wolfeinden) aan de korte zijden.

Wolfseind: Afgeschuinde kant van een zadeldak of wolfskap.

Zaalkerk: Eénbeukige en rechthoekige kerk.

Zadeldak: Dak met twee dakschilden* die aan de bovenzijde bij de nok* samenkomen.

Zakgoot: Goot tussen twee dakvlakken, of tussen een dakvlak en een opgaande muur.

Zeeg: Geleidelijke buiging aan de voet van een dak.

Zichtas: Een in een ontwerp getrokken lijn, vanuit de as van symmetrie van een huis of ander uitgangspunt naar een bepaald karakteristiek punt in het verschiep getrokken, waarlangs het uitzicht vrij is.

Zijbeuk: Ruimte in een kerk naast en evenwijdig aan het middenschip.

Zijlicht: Smal raam naast een deur.

Zoldering: Vlakke houten overdekking van een kamer of ander vertrek.

Zomerhuis: Bijgebouw naast een boerderij gelegen, met vóór een gedeelte waar het dagelijks leven en het kaas- en botermaken zich in de zomer voltrok. Doorgaans gecombineerd met een jongveestal en/of paarden- en wagenschuur erachter.

Zuil: Kolom of drager, met een schacht*, die op een voetstuk of basement* rust en bekroond wordt door een kapiteel*.